

MAİŞET VE *MEVACİB*: EGE ADALARINDAKİ OSMANLI KALELERİNDE GEÇİM MÜCADELESİ

Orçun Nalezen*

Öz

Makalede Ege Adalarındaki Osmanlı kalelerinde XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başlarında görev yapan askerlerin verdikleri geçim mücadelesine odaklanılmaktadır. Kalede görev yapmayı tercih eden bir reaya başka her türlü mesleki ve gelir getirici sivil uğraştan kopmuş oluyordu. Dolayısıyla görev yaptıkları bölgenin sahip olduğu iş gücü ve insan kaynağının parçası olup kalede görev yapan bu bireyler, müdafaası kalenin varlığına terk edilmiş olan sahada yaşayan doğrudan vergi mükellefi olan reayanın arasından çekilmiş oluyordular. Kalelerde görev yapan askerlerin karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntılar bu bağlamda ele alınmaktadır. Askerlerin yaşadıkları mali sorunların iki temel sebebi vardı. Bunlardan ilki asker maaşları ile enflasyon arasındaki kopuş, ikincisi ise gedik usulsüzlüklerinin yol açtığı gelir adaletsizliğiydi. Ayrıca kalede görevli askerleri etkisi altına alan ekonomik sıkıntıların sebepleri ile yaşanmakta olan sorunlara karşı karar alıcılar tarafından geliştirilen çözüm arasındaki ilişki gözler önüne serilmektedir. Çözüm için atılan adımlar üzerinden sorunların kökenine yönelik bakış açısı ele alınmaktadır. Ege Adaları'ndaki Osmanlı kaleleri, Akdeniz sahilinde takip edilen kapsamlı stratejik hedeflere hizmet veriyordu. Dolayısıyla askerlerin yaşadığı maddi sorunların çözümü yalnız insani değil, askerî ve stratejik önem arz ediyordu.

Anahtar Kelimeler: Ege, Osmanlı, kaleler, maaş, geçim.

Living and Salary: The Life Struggle in the Ottoman Fortress in Aegean Islands

Abstract

In the article, the Ottoman castles in the Aegean Islands, XVI. century to the end of the XVII. It focuses on the livelihood struggle of the soldiers who served at the beginning of the century. A reaya who chose to serve in the castle was detached from all other professional and income-generating civil pursuits. Therefore, these individuals, who are part of the workforce and human resources of the region they work in, and who work in the castle,

* Arş.Gör.Dr., *Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*, 37150, Kuzeykent, Merkez - Kastamonu / Türkiye, orcunnalezen@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1149-3261>.

were withdrawn from the direct taxpayer people living in the area whose defence was left to the existence of the castle. The economic problems faced by the soldiers serving in the castles are discussed in this context. There were two main reasons for the financial problems experienced by the soldiers. The first of these was the rupture between military salaries and inflation, and the second was the income inequality caused by breach irregularities. In addition, the relationship between the reasons of the economic problems affecting the soldiers in the castle and the solution developed by the decision-makers against the problems experienced are revealed. The perspective on the root of the problems is discussed through the steps taken for the solution. Ottoman fortresses in the Aegean Islands served comprehensive strategic objectives pursued on the Mediterranean. Therefore, the solution of the material problems experienced by the soldiers was not only of humanitarian but also of military and strategic importance.

Keywords: Aegean, Ottoman, fortress, salary, life struggle.

Giriş¹

Maaş, *işin doğası gereği* istihdam süreçlerinin en kritik unsurlarından biridir. Nitelikli emeği elde etmenin ve elde tutmanın yollarından biri doğru maaş politikası takip etmekten geçer. Bu husus, tarihin bir noktasında, ilk defa birinin kendi emeğine paşa biçmesinden itibaren hiç değişmemiş olmalıdır. Bir meslek olarak askerlik de bireylerin yeteneklerini, emeklerini hatta canlarını sermaye ederek gelir elde ettikleri bir alandır. Bu makalede, Ege'deki Osmanlı kalelerinin bedenlerinde sürekli olarak ufku tarayan, bir topun ardında nöbet tutan askerlerin verdikleri geçim mücadelesi ele alınacaktır. Yakın döneme değin gerçekleştirilmiş olan çalışmalar sayesinde Erken Modern Dönemde Ege Adalarında Osmanlı Devleti tarafından teşkilatlandırılan idarî² ve askerî yapılanma³ ile adalardaki sosyal ve ekonomik kurgu⁴ hakkında hatırı sayılır miktarda tarihsel veri ortaya konulmuş

-
- ¹ Makaleyi okuyarak, tavsiyelerde bulunma nezaketi gösteren Hocam Prof. Dr. Yasemin Demircan'a teşekkür ederim.
 - ² Ege Adalarındaki idarî teşkilatlanma hakkında bk. *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihiçesi*, (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2001; *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2002; *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İdris Bostan), Ankara 2003.
 - ³ Ege Adalarındaki Osmanlı kaleleri hakkında kapsamlı bir değerlendirme için bk. Orçun Nalezzen, *Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulmasında ve Sürdürülmesinde Kalelerin Rolü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2021.
 - ⁴ İçerisine asker konuşlandırılmış tahkimatlarla ev sahipliği yapan adalardaki toplumsal ve ekonomik durum hakkında bilgi veren çalışmalar içinde özellikle bazıları bu kapsamda paylaşılabılır. Bk. Yasemin Demircan, *Tabir Defterlerine Göre Boğazönü Adaları (XV ve XVII. Yüzyıllar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1992; Ayhan Afşın Ünal, (XVI. Yüzyılda Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde) Midilli Sancağı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 2002; Filiz Yaşar Keskin, *Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2013; Yasemin Demircan, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, Ankara 2014; Mehmet Akif Erdoğan, *Rodos'un Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İzmir 2018.

durumdadır. Söz konusu çalışmalardan bir kısmı doğrudan Ege Adalarındaki Osmanlı kalelerine yönelik veriler ve açıklamalar içerirse de⁵ kalelerde konuşlu askerlerin hangi mali koşullar altında görev yaptıkları hakkında değerlendirmeler ihtiva etmemektedir. Bu noktada *mevacib* türü defterlerden ilgi çekici verilere ulaşmak mümkündür.

Osmanlı maliye bürokrasisi, askerlere yapılan maaş ödemeleri konusunda üretilmiş bulunan ve *mevacib* defterleri adıyla anılan maaş defterlerini titizlikle tutmuştur. Bu defterler temelde askerlere yapılan ve günlük (*yevm*) üzerinden hesaplanan maaşların ödemesini yansıtmaktaydı. Kayıtlar, bir askerın tasarruf ettiği maaşın hukuki zeminini⁶ açıklamaya yönelik bilgiler içermektedir. Söz gelimi bazı *gedik*lerin neden boş kaldığı, boş kalan *gedik*lerin kimlere tevich edildiği ya da askerlerin içinden bazılarına neden zam yapıldığına ilişkin bilgilere bu kayıtlarda rastlanmaktadır. Makalede XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başlarına ait *mevacib* defterlerin bazılarından yararlanılacaktır.⁷ Söz konusu tarihsel dönem Ege'deki Osmanlı egemenliğinin büyük ölçüde hedeflerine ulaştığı, geleneksel rakiplerini (İtalyanlar, Şövalyeler vs.) kârlı Levant ticaretinin en önemli koridorundan (İstanbul - İskenderiye) uzaklaştırdığı bir sürece tesadüf eder. Henüz "hak arayışı" kavramının günümüzdeki romantik ve hukuki bağlamına oturmadığı⁸ modern öncesi dünyada, profesyonellikten stratejik hedeflere doğru uzanan geniş çaplı bir yaklaşımla hem ideal işleyiş hem de aksaklıklar beraber açıklanacaktır. Böylece Osmanlı Devleti'nin askerî bağlamda stratejik hedeflerine ulaşmak için seferber ettiği iş gücünün kapasitesi hakkında tespitlerde bulunulacağı gibi sıradan askerlerin kariyerleri için ortaya koyduğu girişimler hakkında da değerlendirmeler yapılacaktır.

XV. yüzyılın içinci yarısından itibaren Ege Adalarının kuzeyden güneye doğru Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiştir. Takip edilen temel stratejik

⁵ Bunlardan Yasemin Demircan ve Ayhan Afşin Ünal'ın temel kaynak olarak XV ilâ XVII. yüzyıllar arasında yayılan tahrir defterlerini seçtikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu defterlerin bir kısmında kalelerdeki personel timar mutasarrıfı olarak gösterildiği için her iki tarihinin de askerlerin gelirleri hakkında bir takım değerlendirmeler paylaştığı görülür. Bk. Demircan, *Boğazönü Adaları*, s. 91-104; Ünal, *Midilli Adası*, s. 70-84, 129-130.

⁶ Maaş tasarruf hakkı *gedik* olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla "gedik" tabiiyle kaledeki bir kadroyu ifade etmek mümkündür. Kavramın hukuki ve iktisadi tanımı için ayrıca bk. Ahmet Akgündüz, "Gedik", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, Cilt 13, İstanbul 1996, s. 541

⁷ Kayıt mantığının bir sonucu olarak *mevacib* defterleri kısa aralıklarla düzenleniyordu. Zira kalelerde görevli personelin bir kısmı dinamik bir şekilde sürekli olarak değişiyor ya da personelin maaşıyla ilgili gerekli düzenlemeleri sürekli olarak takip etmek gerekiyordu. Burada tarihsel olarak yalnızca karşılaştırma olanağı sunacak olan defterlerden yararlanılacaktır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir. Bk. BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Aşivi).MAD.d. (Maliyeden Müdevver Defterler Fonu) nr. 4634, 5228, 5683, 6166, 7365, 7385.

⁸ Sadece felsefi anlamda temel insani ideallerden beslenen doğal hukuk ile tarih boyunca yazılı hukuk arasındaki farklar üzerine antropologlar tarafından dikkate değer ölçüde fikir üretilmiştir. Günümüzde *insan bakları* olarak kavramsallaştırılan doğal hukuk, esasen 1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ilk defa ifade bulunmuştur. Daha kapsamlı tespitler için bk. Mehmet Şükrü Nar, "Jean-Jacques Rousseau'nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme", *Bilgi*, 30 (2015 Yaz), s. 44-52.

yaklaşım başlangıçta imparatorluk merkezini güven altına almayı hedefliyordu. Ege Deniz’inde seyreden başta ticari gemiler olmak üzere her türlü deniz taşıtı belli bir koridorda hareket etmek zorundaydı.⁹ Hâkim rüzgarlar ve akıntılar denizcilerin önceden belirlenmiş olan rotalardan çıkmasına izin vermiyordu. Bu durum Anadolu’ya komşu Ege Adalarının, ticari faaliyetler bakımından önem kazanmasını sağlamıştı. Eldeki tarihî veriler, Osmanlı Devleti’nin geleneksel rakipleri olan İtalyan denizci devletleri Ege’nin kuzeyindeki adalardan çıkarılmasının ardından işte bu yoğun ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği limanlara ev sahipliği yapan adaların ve bölgedeki Türk egemenliğini güçlendirecek olan kalelerin aşamalı olarak fethedildiği görülür.¹⁰ Böylece, öncelikli olarak Anadolu’nun batı kıyıları boyunca, deniz güzergahının üzerindeki bir zincirin halkaları gibi kuzey - güney ekseninde dizilmiş adalara¹¹ asker konuşlandırılmıştı. Söz konusu kaleler, Akdeniz’in bu köşesinde Osmanlı egemenliğini destekliyor, ticari hacmin artabilmesi için ihtiyaç duyulan huzur ve güven ortamını olanaklı kılıyordu. Osmanlı Devleti’nin Levant ticareti üzerindeki denetimini güçlendiriyor ve Akdeniz’deki rakiplerine karşı donanmanın ihtiyaç duyduğu operasyonel alt yapıyı (lojistik, güvenli liman vs.) sunuyordu.¹² Dolayısıyla kaleler stratejik olarak çok yönlü hedeflere hizmet veriyordu. Kalelerin askerî kapasitesi üzerinde belirleyici etkilere sahip bileşenlerden belki de en önemlisi askerlerdi. Asker sayısında ise belirleyici faktörlerin başında finansman geliyordu. Söz gelimi XV. yüzyıl sonlarında Limni’deki Palukasrı Kalesi sadece 19 askerle müdafaa ediliyordu. Adada artan refaha bağlı olarak bu sayı takriben 30 yıl içinde 51’e yükselmışse¹³ de Limni’nin vergi gelirlerinden askerlerin maaşları için ayrılan pay değişmemiş, %30 civarında kalmıştır.¹⁴

⁹ John H. Pryor, *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, (çev. F. Tayanç, T. Tayanç), İstanbul 2004, 98-105.

¹⁰ Ege Adalarının fetih sürecine yön veren stratejik yaklaşıma ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bk. Nalezzen, *Kalelerin Rolü*, 165-173.

¹¹ Bozcaada (بوزجه اطمه / Tenedos), Limni (لينوس / Lemnos / Λήμνος), Midilli (مدللو / Lesvos / Λέσβος), Sakız (ساقز / Chios / Χίος), Leryos (لريوز / Leros / Λέρος), Kalimnos (/ قلمنوس / Kalolimnos / Καλόλιμνος), İstanköy (استانكوى / Kos / Κως) ve Rodos’taki (رودس / Rodhos / Ρόδος) kalelerde asker bulunduruluyordu. Çalışmada yüzyıllarca Türk hâkimiyetinde kalmış bu adaların Osmanlı literatürüne yerleşmiş isimleri kullanılacaktır. Ege Adalarının taksimi ve tesmiyesi hususunda ayrıca bk. *Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları*, (Ed. İdris Bostan, v.dğr.), Ankara 2003, s. 121-125. Adaların Osmanlı Türkçesindeki yazım biçimleri bu makalede kullanılan belgelerden alınmıştır.

¹² Nalezzen, *Kalelerin Rolü*, 163-173, 207-211.

¹³ BOA.TT.d. (Tapu Tahrir Defteri Fonu) nr. (numara) 25, s. 63-71; TT.d. nr. 75, s. 157-194.

¹⁴ Limni Adası’nın vergi geliri detaylı bir şekilde hesaplanmış durumdadır. Bk. Yasemin Demircan, *Limni Adası*, Ankara 2014, s. 285 vd. Söz konusu çalışmada Limni Adası’nda Türk egemenliğinin kurulması, adanın askerî ve idari olarak Osmanlı Devleti bünyesine alınması süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Limni Adası’nda bulunan Palukasrı Kalesi’ne ilişkin açıklamalar için ayrıca bk. Demircan, *Limni Adası*, s. 60-64, 65-78, 296-299.

Personel Giderlerinin Finansmanı

Ege'deki Osmanlı kalelerinin müdafaası temelde üç sınıf askere emanet edilmişti: topçular, hisar erleri¹⁵ ve azebler.¹⁶ *Yerli kulu/kuloğlu/kul kardeşi*¹⁷ bireylerin oluşturduğu bu askerlerin maaş ödemelerinin yükü esasen iki kaynağın üzerine yüklenmişti: tarımsal üretim ve ticaret gelirlerinden elde edilen vergiler.¹⁸ İstanbul'un Fethi'nden sonra ortaya çıkan stratejik yaklaşım önce Ege'nin kuzeyindeki adaların/kalelerin fethini gerektirmişti. Bu kapsamda Osmanlı kale teşkilatının taşındığı ve kurgulandığı ilk ada, Limni oldu. 1490'dan itibaren Limni'deki Palukasrı Kalesi personeline timar tevcih edilmiş, böylece maaş giderleri, Adalılar tarafından üretilen katma değer üzerinden karşılanmıştı.¹⁹ Benzer bir yaklaşım Midilli'deki kaleler için de benimsenmişti.²⁰ Bir sancak olarak ittihaz olunan Ada'nın idari sınırlarını kapsayan biri 1548, diğeri 1581'de olmak üzere iki sayım gerçekleştirilmişti. Söz konusu kayıtlarda²¹ Midilli'de bulunan kalelerde

¹⁵ Kale komutanı pozisyonunu işgal eden dizdarın ve onun yardımcısı olan kale kethüdasının emrinde gece-gündüz nöbet tutan, kalede ailesiyle birlikte ikâmet eden, tüfekli piyade sınıfı askerlere verilen genel addır. Bk. Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVİnci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I: Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 357; İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", *Tarih Dergisi*, 32 (Mart 1979), s. 926; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, (Haz. Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 69.

¹⁶ Ok ve yay kullanan, XV. yüzyıldan itibaren kalelerde görevlendirilen piyade sınıfı birliklerdi. Azebler, erken dönemlerden itibaren Osmanlı ordusunda yer almıştır. Azebler kalede ağalarının komutasında hareket ediyorlardı. Bk. Gyula Káldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 31/2 (1977), s. 163; İdris Bostan, "Azeb", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 312. Azeblerin niteliği hakkında bk. Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, (Haz. A. Uğur, M. Çuhadar), Ankara 1990, s. 130.

¹⁷ Kapıkulu ocağından ayrıldıktan sonra timar tasarruf eden sipahilerin, kapıkulu sipahilerinin, Divanîhümayun çavuşlarının ya da beylerbeyi divanında çavuşluk yapanların çocuklarının tanımlamak için "kul oğlu" tabirine başvurulduğu bilinmektedir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I: Asemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara 1988, s. 33.

¹⁸ Örneğin Sakız Kalesi'nde görevli askerlerin gelirleri, Sakız Liman'ından elde edilen gelirlerle finanse ediliyordu. Bk. *Sakız Kal'ası 'azeblerinden yüz doksan dokuz nefer kimesnelerin sene bin on yedi Receb ve Şâ'ban ve Ramazân aylarında vâcib olan mevâciblerinin ... Cezâre-i Sakız İsklesi Gümrüğü ve terâbi'hâ mukâta'ası kâstundan emîn-i mültezîm olan Abraham veled-i David nâm Yehûdî tabvîlinden havâle idüb buyurdum...* bk. BOA.MAD.d. nr. 4378, ferman 81.

¹⁹ BOA.TT.d. nr. 25, s. 63-71.

²⁰ XVI. yüzyılda Midilli Adası'nda Osmanlı Devleti tarafından takip edilen hukuki ve mali uygulamalar konusunda daha önce kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bk. Ayhan Afşin Ünal, *(XVI. Yüzyılda Cezâir-i Babr-i Sefid Eyaleti'nde) Midilli Sancağı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2002. Ada'da bulunan Midilli ve Molivo kalelerine ilişkin söz konusu çalışmada yer alan açıklamalar için ayrıca bk. Ünal, *Midilli Sancağı*, s. 126-136.

²¹ Ünal, *Midilli Sancağı*, s. 21-22. 1548 tarihli sayım sonucunda derlenen defterlerde Midilli Kalesi müstahfızlarının timarları için bk. BOA.TT.d. 261, s. 45-104; TT.d. nr. 264, s. 159-219. Midilli Kalesi azebleri için bk. BOA.TT.d. 264, s. 73-74; Molivo Kalesi müstahfızlarının timarları için bk. BOA.TT.d. 261, s. 105-116; TT.d. nr. 264, s. 221-229. 1581 tarihli sayım sonucunda derlenen defterde Midilli Kalesi müstahfızlarının timarları için bk. BOA.TT.d. nr. 594, s. 37-64. Molivo Kalesi müstahfızlarının timarları için bk. BOA.TT.d. nr. 594, s. 75-82.

görevli askerlerin maaşlarının tarımsal üretimden elde edilen gelirle ödendiği sarıh bir şekilde tespit edilebilmektedir. Bu finansman modeli Limni’de XVI. yüzyılın ortalarına kadar sürdürüldü.²² Bu noktadan sonra Limni’deki Palukasrı Kalesi personelinin ulufeli hâle geldiği görülür.²³ Ege’nin güneydoğusuna doğru diğer adalardaki, yani Sakız, Leryos, Kalimnos, İstanköy ve Rodos’taki kalelerde görev yapan neferat da ulufeli olarak istihdam edilmişti. Öte yandan XVII. yüzyıldaki kayıtlar Midillili müstahfızların tımar mutasarrıfı olmaya devam ettiklerini göstermektedir.²⁴ Bu durum imparatorluk sathını içine alacak ölçekteki genellemeler söz konusu olduğunda Ege’nin istisnai bir pozisyona sahip olduğunu düşündürülebilir.

Mustafa Akdağ, geniş ölçekli bir yaklaşımla ulufeli statüdeki hisar erlerine XVI. yüzyıl ortalarından başlayarak tımar tevcih edildiği yönünde değerlendirmeler paylaşmaktadır.²⁵ Ancak yukarıda aktarılan tarihsel tecrübe Midilli örneğinde olduğu gibi Ege’de idari tasarrufun farklı uygulamalara başvurduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim günümüzdeki bazı araştırmalarda tımar sisteminin yüzyüze kaldığı dönüşüm zorunluluğunun bir ürünü olarak kalelerdeki ulufeli personel sayısının giderek arttırıldığına yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.²⁶ Her ne olursa olsun kalelerde görev yapan askerlerin giderlerinin finansmanında kaynak çeşitliliğinden yana bir tavrın benimsendiği, adalardaki toprakların hukuki ve mali durumunu, üretim ilişkilerini köklü bir şekilde etkileyecek dönüşümlere mahal verilmediği anlaşılmaktadır. İmparatorluk, işleyen bir düzeni bozmak yerine esnek davranmayı daha pratik bulmuş gibidir.

Askerin Maliyeti

1548’e gelinirken Midilli Adası’nda görevli topçular tımarlı statüye geçirildi. Tahrir defterinde bu hususa ilişkin yer verilen pasajda, düzenleme ile topçu bölük başlarına 2.000 akçelik, topçulara ise 1.600 akçelik dirlik tevcih edildiği belirtilmektedir.²⁷ Böylece bir topçunun devlete günlük ortalama maliyetinin yeni düzenlemeyle birlikte 5 akçeye (bölük başılar 5,6 akçe, diğerleri 4,5 akçe) tesadüf ettiği hesaplanabilmektedir. Ege’deki kalelerde görev

²² BOA.TT.d. nr. 75, s. 157-194; TT.d. nr. 434, v. 84a-109a.

²³ “... *zıkr olunan bâsslar bundan evvel cezîre-i mezburde vâki olan Palukasrı Kal’ası müstahfızlarının timârî iken...*” bk. BOA.TT.d. 307, s. 1. Açık şekilde Limni’de müstahfız tımarlarının kaldırıldığı, gelirlerinin de padişah hassına aktarıldığı belirtilmektedir. Yasemin Demircan, padişah gelirlerini arttırmaya dönük genel bir politikanın sonucu olarak böylesi bir uygulamanın hayata geçirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bk. Demircan, *Limni Adası*, 66.

²⁴ I. Ahmed Dönemi’nde (1603-1617) Midilli’nin savunmasında görev alan personelin tasarruf ettikleri dirliklere ilişkin bir defter ulaşmıştır. Bk. BOA.MAD.d. nr. 731, s. 25-40.

²⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi*, II (1453-1559), İstanbul 1979, s. 307 dipnot 2.

²⁶ Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, s. 75.

²⁷ “...topçular ve topçu bölük başılarının ulufeleri ref’ olunub tımar virilmesin emredüb bölük başı olanların ikişer bin ve topçuların bin altıyüz akçe timâr tevcih olunmasın...” bk. BOA.TT.d. nr. 264, s. 8.

yapan personelin maaşları genel anlamda değerlendirildiğinde bu tutarın ortalama bir değeri yansıttığını ifade etmek mümkündür. Yine de Midilli'deki topçular aynı dönemde (XVI. yüzyılın ortalarında), aynı işi Rodos'ta ya da İstanköy'de yapan meslektaşları kadar kazanmıyorlardı. Rodos Kalesi topçuları ortalama 6 akçe, Narince Kalesi'nde topçular ortalama yaklaşık 6,1 akçe, yine İstanköy'deki Pili Kalesi'nde ise 6,6 akçe kazanıyordu.²⁸ XVII. yüzyılın hemen başında askerin sınıfına göre ortalama ne kadar kazandığını gösteren daha detaylı bir döküm aşağıda paylaşılmaktadır (Tablo I).

Tablo I: 1606'da Ege'deki Osmanlı kalelerinde görevli ulufeli 1 askerın günlük ortalama finansman maliyeti (akçe)²⁹

Ada	Kale	Birlik					
		Hisar eri	Topçu	Cebeci	Geri Hizmet Bölükleri **	Azeb	
						Kara	Deniz
Rodos	Rodos*	5,6	7,5	6,8	5,2	5,5	7,5
	Lindos	5,4	6	-	-	-	-
İstanköy	Narince	6	6,4	-	6,5	5,4	8
	Andimahye	5,5	6,4	-	-	-	-
	Pili	6,1		-	-	-	-
	Kefalos	6,1	5,5	-	-	-	-
Leryos	Leryos	7,6		-	-	-	-
Kalimnos	Kalimnos	6		-	-	-	-
Sakız	Sakız	5,3	6,1	5,6		5,2	
Midilli	Midilli	-	-	-	-	4	-
	Molivo	-	-	-	-	-	4
Limni	Palukasrı	3,5		-	-	-	-
Bozcaada	Bozcaada	4,9		-	-	-	-

²⁸ BOA.TT.d. nr. 367, s. 211, 213. Söz konusu tutarlara asker sayısı ve toplam ödenen maaş miktarı arasında kurulan oranla ulaşılmıştır.

²⁹ Tabloya kaynaklık eden veriler için bk. BOA.MAD.d. nr. 5683, s. 2-46, 55-73, 74-77, 78-80, 88-103. Adalardaki kaleler, aynı savunma ağının parçası olduğu ve idari olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin bileşenlerini teşkil ettiği için bu kalelerde görev yapan askerlere ait veriler bazı defterlerde topluca ulaşılabilir. 5683 numaralı defter de bu türden defterlerden biridir. Dolayısıyla karşılaştırmalı değerlendirmeler için oldukça uygun olduğunu savunmak mümkündür.

* Kaleye bağlı dış tahkimatlar dâhil edilmiştir.

** Kalenin mehter takımı ile bakım - onarım işlerini yürüten, top mermisi imal eden personel (*mehterân, neccârân, abegengerân, senktraşân*)

Tablo sarıh bir şekilde hisar erlerinin ortalama 3,5 ila 6 akçe, topçuların 5,5 ila 7,5 akçe arasında değişen tutarlarda ortalama gelire sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kaleleri temele alan bir yaklaşımla bir askerin ortalama günlük maliyetinin adaların kendi içinde gelişmiş olan emek piyasasıyla ilgili olabilir. Muhtemelen Limni’de emek adaları kalanına göre daha ucuzdu. Bu sebeple askerler daha azına razı olmak zorundalardı. Her ne olursa olsun Ege’deki hisar erleri ve topçuların gelirleri kanunnamelerde idealize edilmiş olan koşullar altında imparatorluk vasatını hemen hemen yakalamış gibidir. Mısır’da hisar erleri 6, onlara komuta eden bölük başılar 7 akçe alıyordu.³⁰

Askerin Maiyeti

Üretebilir kapasitedeki her birey gibi asker de iş piyasasının bir parçasıydı. Dolayısıyla kalede babasından miras olarak aldığı³¹ ve “gedik” olarak tanımlanan pozisyona talip olması hâlinde vergi ödeyenler arasından ayrılmış oluyordu. Dolayısıyla kalenin kendisi adanın sınırlı emek piyasasının bir parçası olarak, önemli bir istihdam kaynağıydı. Peki bir asker gerçekte ne kadar kazanıyordu? Geçinebiliyor muydu? Bu soruya verilebilecek anlamlı cevaplara karşılaştırmalar yaparak ulaşmak mümkün olabilir. Böylesi bir karşılaştırma için iktisat tarihçileri yeterli miktarda datayı ortaya koymuş durumdadır.³² Bu tespitleri paylaşmadan önce tarihsel kayıtlar üzerinden askerlerin geçim mücadelesini somut hâle getirebilecek birkaç örnek sunulabilir.

Hisar erlerinin görevlerinden elde ettikleri gelire yetinemediklerini / yetinemedikleri gösteren çok sayıda kayda tesadüf etmek mümkündür. Ağrıboz’da hisar erlerinden bazıları bağcılıkla meşguldü ve *öşr-i şire* mükellefiydi.³³ Müstahfızlık iyi bir gelir kaynağı olarak görülemezdi. Nitekim kimi kayıtlarda bu askerlerin *fukara* oldukları vurgulanır.³⁴ Bu ifade onların otoriteye hitab ederken boyunlarını büktüklerini ya da kendilerini “acı kullar” olarak göstermek için kullandıkları tevazu belirtme ihtiyacından ileri gelmemektedir. Temel bir gerekçesi vardı: Geçinmiyorlardı. Durumun sarıh bir şekilde açıklandığı kayıtlar günümüze kadar ulaşmıştır: “...*hâliyâ Cezâir Beğlerbeğisi olan emîrû'l-ümerâ'u'l-kirâm ve'l-ikrâm Sâlih Paşa dâme ikbâlehu dergâb-ı mu'allâma 'arş gönderüb Rodos Kal'ası müstahfâzının ve topçularının*

³⁰ Barkan, *Kanunlar*, s. 357.

³¹ Kalelerde özellikle kul oğullarının istihdam edilmesine yönelik bir eğilim söz konusuydu. Bu husus hukuki bir zemine de oturtulmuştu. Bk. Barkan, *Kanunlar*, s. 357.

³² Süleyman Özmucur, Şevket Pamuk, “Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914”, *The Journal of Economic History*, 62/2 (2002), s. 293-321.

³³ Barkan, *Kanunlar*, s. *Kanunlar*, 341.

³⁴ *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>* (Haz. H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioglu vdğr.), Ankara 1996, 309-310.

*ekserî fukarâdan olmağın, ulûfelerin kalleti...*³⁵ Ellerine geçen para, müreffeh bir yaşam sürmelerine imkân tanııyordu. Askerler kendileri ve aileleri için daha iyi hayat şartları elde edebilmek amacıyla ek iş yapmak zorundaydı.

Eldeki tarihsel kayıtlar ek iş konusunda Ege Adalarındaki kalelerde görev yapan askerlerin, imparatorluğun diğer sınırlarındaki ya da önemli ticaret yolları üzerinde ortaya çıkıp gelişen iskân merkezlerindeki meslektaşları kadar şanslı olmadığını düşündürmektedir. XVII. yüzyıl başında Rodos'un deryabeyi Mehmed, günlük 16 akçelik gelire sahip Hüseyin isimli bir bölükbaşının geçinmekte zorlandığını oldukça ikna edici bir anlatıma başvurarak arz etmişti. Kaledeki bu nitelikli ve uyumlu askerin günlük gelirinin 2 akçe daha arttırılmasını istiyordu. Mehmed Bey arzında, Bölükbaşı Hüseyin'in geçim sıkıntısını görev yaptığı kalenin Rodos'ta olması üzerinden gerekçelendirmişti: "...*lakin Rodos cezâire olmağla 'ulûfesi vech-i maişetine vefâ itmeyüb...*"³⁶ Deryabeyinin ifadelerinde Hasan'ın geçim sıkıntısının kaynağı olarak Rodos değil, Rodos'un bir ada olması gösterilmektedir. Bu durumda adada hayatın imparatorluğun kalanına göre daha mı pahalı olduğu sorusuna cevap aramak anlamsız hâle gelmektedir. Asıl mesele adaların yeterli iş fırsatı sunmaması olabilir. Sonuçta adaların ekonomik hacmi sınırlıydı. Dolayısıyla bir adada iş yapma, para kazanma olanakları da kısıtlıydı. Bölükbaşı Hüseyin, üstlerinin kendisinden memnuniyet duyduğu başarılı bir asker olmasına karşın belli ki bir adada görev yapmak zorunda olduğu için iş hayatının sunduğu fırsatlardan yararlanamıyordu. Ancak aksi örnekler de vardır. 4 Ağustos 1553'e ait bir kayıтта, Midilli Kalesi azep birliğindeki ser-piyadegândan biri olan Hüseyin Divane isimli bir askerin uhdesinde 30.000 akçelik mukataa bulunduğu bildirilmektedir.³⁷ Hüseyin Divane'nin durumunun ne denli istisnai olduğu hususu izahtan varestedir. Aslında askerin geçinmekte güçlük çekmesi fiyatlarla ilgiliydi.

Osmanlı Devleti *narh* olarak anılan bir araçla piyasaya müdahale ediyordu. *Narh*, esasen halkın iyi kalitede ürün ve hizmete yeterli miktarda ulaşabilmesi ve fiyat istikrarının sağlanabilmesi için tavan fiyat belirlemeye dayanıyordu.³⁸ Araştırmacılar, Osmanlı kentlerinde *narh* üzerinden fiyatların gerçeğe oldukça yakın bir seyrinin takip edilebileceği kanaatindedir.³⁹ Dolayısıyla *narh* üzerinden bir anlamda *tüketici fiyatları endeksi*ni okumak mümkündür.⁴⁰ Ancak daha da önemlisi ekonomi tarihçileri, iş piyasasının dönemsel olarak seyrini takip etmek için İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun gelişmiş kentlerinde yürütülen imar projelerinde

³⁵ BOA.MAD.d. nr. 233, s. 83, hük. 1.

³⁶ BOA.MAD.d. nr. 5683, v.2/2.

³⁷ BOA.MAD.d. nr. 619, s. 60.

³⁸ Mübahat Kütikoğlu, "Narh (Osmanlılar'da)", *DİA*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 390.

³⁹ Değerlendirmelerini, Mehmet Genç'in Osmanlı ekonomisinin işleyişine ilişkin önerdiği prensipler üzerine kurgulayan Şevket Pamuk, Osmanlı Devleti'nin *narh* uygulaması üzerinden piyasanın dengesini sarsıcı müdahalelerde bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bk. Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2003, s. 14-15. Mehmet Genç'in değerlendirmeleri için ayrıca bk. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2010, s. 61-68.

⁴⁰ Özmucur, Pamuk, "Real Wages", s. 296-298.

istihdam edilen işçilerin maliyetleri üzerinden hesaplamalara girişmiştir.⁴¹ Öyleyse elimizde askerlerin gelirlerine (*mevacib*), geçim maliyetine (*narh*), işgücü piyasasına ilişkin ayrıntılı veriler/hesaplamalar mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin askerî anlamda Akdeniz ölçekli politikalarında bir mızrak ucu gibi işlev gören, donanma operasyonlarına dayanaklık eden bölgedeki en önemli askerî üs Rodos Kalesi'ydi. 1604 yılında Kale'de görevli hisar erlerinin ortalama gelirinin 5,6 akçe, topçularının ise 7,5 akçe olduğu hususu yukarıda paylaşılmıştı (Tablo I). Tam da bu dönemde (1600-1609) niteliksiz bir inşaat işçisi günde ortalama 13,9 akçe (4 gr gümüş), bir usta ise 22,5 akçe (6,5 gr gümüş) kazanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki belki de en önemli donanma üslerinden birinin savunmasını üstlenmiş askerler, niteliksiz bir inşaat işçisi kadar kazanamıyordu. Burada, düzenli gelire ve mesleğini miras olarak bırakmak gibi temel hukuki ayrıcalık ve güvencelere sahip bir grup (askerler) ile düzenli olarak istihdam edilemeyen ve yıl içinde sadece inşaat mevsiminde çalışabilen bir grup (işçiler) karşılaştırılmış gibi görünebilir. Ancak amaç matematiksel bir kesinlikte askerlerin geçinemediklerini ortaya koymak değildir. Tarihsel bulgular böylesi bir çabaya girişmeyi gerektirmeyecek kadar sarıhtır. Amaç, emek piyasasından çekilen bireylerin ne kadarına razı olduklarını ortaya koymaktır. Her ne olursa olsun askerler, ücreti piyasa tarafından belirlenen nitelikli/niteliksiz iş erbabı kadar kazanamıyorlardı. Dahası ödemelerde daima aksaklıklar yaşanma ihtimali vardı. Bunun da ötesinde askerlik mesleğinin doğal riskleri söz konusuydu.

Ücretlerin fiyatlar karşısında erimesi ise maaşlı kale personeli için bir başka meseleyi teşkil ediyordu. Söz gelimi Ege'nin doğu tarafında en son fethedilen ve imparatorluğun askerî ve idari kurumlarının en son taşındığı ada Sakız'dı. Sakız Kalesi'nde işleyiş ve organizasyon bakımından ideale yakın bir yapı tesis edilmişti. Dolayısıyla Sakız Kalesi'nde görevli askerlerin uzun süreli maaşlarında yaşanan değişimin takip edilmesi, enflasyon karşısında askerinin alım gücünün seyri hakkında da fikir verebilir. Tablo II, Sakız Kalesi'nde görevli hisar erlerinin ortalama günlük gelirinin yıllar içindeki seyrini göstermektedir.

Tablo II: Sakız Kalesi'nde görevli hisar erlerinin ortalama günlük geliri (1579 - 1642)⁴²

Tarih	Ortalama gelir (akçe)	Değişim (%)
1579	5,4	-
1606	5,3	-3,3
1631	5,4	1,9

⁴¹ Özmucur, Pamuk, "Real Wages", s. 304-307.

⁴² Verilerin derlendiği kaynaklar için bk. BOA.MAD.d. nr. 5228, s. 81-86; MAD.d. nr. 5683, s. 88-94; MAD.d. nr. 7365, s. 112-119; MAD.d. nr. 4634, s. 79-84.

1636/1637	5,1	-4,1
1642	5,4	4,2

Tablo II’de gösterilen 63 yıllık süreç, Sakız Adası’nda enflasyonun ortadan kaldırdığı intibamı uyandırabilir. Bununla birlikte *narh* kayıtlarına dayalı *tüketici fiyatları endeksi* hesaplamalarına bakıldığında aksi bir manzarayla karşılaşmaktadır. Söz konusu dönemi içine alan süreçte dalgalanmalar yaşanmakla birlikte temel tüketim maddelerinden oluşturulan fiyat sepetinde %119 düzeyinde bir artışın meydana geldiği görülmektedir.⁴³ Askerin ücreti ile Yeniçeri Ocağının nizamı arasındaki bağı kantitatif olarak ilk defa ortaya koyan tarihçilerin başına Mustafa Akdağ gelmektedir. Onun tespitleri enflasyon karşısında eriyen asker maaşlarının durumunu anlamak için oldukça yol göstericidir. Maaşının alım gücünü referans alan bir hesaplamayla XVI. yüzyıl sonlarında bir yeniçerinin en az 20 akçelik ulufe tasaruf etmesi gerekiyordu. Oysa yüzyılın başında günlük ortalama 4 akçe kazanan bir yeniçeri, yüzyılın sonlarına doğru en fazla ortalama 7 akçe kazanabiliyordu.⁴⁴ Benzer şekilde veriler, Sakız’da görev yapan askerlerin de giderek fakirleştiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sakız Kalesi’nde görev yapacak *yarar adem* bulmak imkânsız hâle gelmişti:

‘Kal’a-yı Mezhebûrenin kâdîmden altıyüz nefer re’îs ve ‘azableri olub ulûfeleri dörder akçe olmağla mablûl düşen gedikleri kimesne kabûl itmemele küllî ba’de dört yüz nefer olub ve bir akçe terakki olması ‘arz’îmeğin buyrulmuştur.’⁴⁵

Sakız Kalesi azeb birliğinin mevcudu bir türlü doldurulamayan gedikler sebebiyle 1/3 oranında azalmıştı. Karar alıcılar bunun sebebi olarak askerlerin geçim sıkıntısı çekmesi olduğunu anlamışlar ve sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için maaş zammı yapılması ihtiyacını ortaya koymuşlardı. Söz konusu düzenleme Cigalazâde Sinan Paşa’nın kaptanpaşalık devresinde (1591-1595)⁴⁶ bizzat Sinan Paşa’nın girişimleriyle gerçekleştirilmişti. Hayatı ve kariyeri hakkında bilinenler⁴⁷ Sinan Paşa’nın Akdeniz’i etkisi altına alan enflasyon baskısı hakkında yeterli bilgi ve görgüye sahip olduğunu düşündürmeye yetecek keyfiyettir. Sinan Paşa sadece Sakız değil, Narince azebleriyle ilgili de maaş iyileştirmesi yapılmasını istemişti.⁴⁸ Asker başına sadece 1 akçelik *inayet buyrulması* bile hazinenin üzerinde yıllık binlerce

⁴³ Özmucur, Pamuk, “Real Wages”, s. 301.

⁴⁴ Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, 5/3 (1947), s. 298. Akdağ’ın verilerinden de beslenen Ömer Gezer, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız ve Habsburg ordularındaki durum da ortaya koyarak imparatorluk ile rakipleri arasındaki istihdam politikasının benzerlikleri üzerinde durmaktadır. Bk. Gezer, *Habsburg Sınırında*, s. 293 vd.

⁴⁵ BOA.MAD.d. nr. 6166, s. 72.

⁴⁶ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü’l-Kibâr fî Esfârî’l-Bihâr*, (Haz. İdris Bostan), Ankara 2008, s. 139.

⁴⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, “Cigalazâde Sinan Paşa”, *DİA*, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 525-526.

⁴⁸ BOA.MAD.d. nr. 6166, s. 72.

akçelik ek yük oluşturmuş olmalıdır. Maliyetlerin büyüklüğüne rağmen maaş, bir yönüyle ordunun kurumsal bünyesi içinde çözülmesi gereken stratejik meselelerden biri olagelmıştır.

Mevacib ve Savaşma İhtiyakı: Profesyonelleşme

Savaş, şiddetin en organize ve yaygın hâlidir. Ünlü Prusyalı askerî teorisyen Carl von Clausewitz savaş tanımının merkezine düelloyu yerleştirir. Adeta savaşın *şiddet* yönünü açık saçık hâle getirmek istemiş gibidir.⁴⁹ Savaşı, kaçınılmaz olarak iki kişiden birinin yenilgiyle yüzleşeceği, şiddet uygulamakta daha mahir ve belki de daha şanslı tarafın kazanacağı bir mücadeleyle özdeşleştirir. Bir askerî böylesine ölümcül bir şiddetin orta yerinde *mesleğini icra etmeye* teşvik eden unsurlar tarihin her döneminde farklı kaynaklardan beslenmiştir. Şurası bir gerçektir ki karar alıcılar, “vatan” ve “ulus” gibi kavramların henüz ortaya çıkmadığı Erken Modern Dönem’de, neferi motive etme kaygısından çok itaat altına alma arzusuyla hareket etmişti.⁵⁰ Zira kopmasının isyan anlamına geleceği emir-komuta zincirini var eden disiplin, aslında itaat etme davranışının sistematik hâlidir.⁵¹ Osmanlı Devleti’nin modernleşme tecrübesi, profesyonelleşmenin bir ordunun erleri üzerindeki itaat üretimi kapasitesini belirleyen etmenlerden biri olduğunu göstermektedir. Özetle sadece neferlerini/savaşçıları itaat altına almış, disiplin içinde hareket eden bir ordu; ölme ve öldürmeyi profesyonelce gerçekleştirebilirdi.

Büyük hayal kırıklarının ve askerî travmaların sarstığı psikolojik ortamda Osmanlı ordusunun hizmetine giren Comte de Bonneval (Ahmed Paşa), daha sonra kendisinin de “humbaracı” olarak anılmasını sağlayacak olan Humbaracı Ocağını teşkilatlandırırken öncelikle maaş meselesini ele almıştı.⁵² Belli ki Humbaracı Ahmed Paşa, emrindeki askerlerin düzenli maaş almasını modernizasyon yolunda atılan adımlardan biri olarak görüyordu. Nitekim sonraki süreçte de birliklerin profesyonel karakterini güçlendirmek için düzenli maaş ödemesinin hukuki zeminini güçlendirmeye yönelik uygulamalar hayata geçirilmişti.⁵³ Özetle Erken Modern Dönem’in sonlarında ve Modern Çağ’ın başlarında düzenli ve merkezî birlikleriyle savaş meydanlarında büyük zaferler kazanmış olan Osmanlı’da *devlet aklı*, askerî disiplin - profesyonelleşme - düzenli gelir üçgeni arasındaki bağı kurmuş bulunuyordu. Osmanlı Devleti’nin organizasyon becerisi belki de en çok askerî harcamaların finansmanı için ortaya konulan çabada kendini gösteriyordu. Nitekim bu organizasyonda husule gelen aksaklıklar, askerleri imparatorluk merkezini içine alacak büyük huzursuzluğun

⁴⁹ Carl von Clausewitz, *On War*, (çev. Michael Howard, Peter Paret), Oxford 2007, s. 13.

⁵⁰ Ulrich Bröckling, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, (çev. Veysel Atayman), İstanbul 2008, s. 23.

⁵¹ Richard Sennett, *Otorite*, (çev. Kamil Durand), İstanbul 2014, s. 106.

⁵² Abdülkadir Özcan, “Humbaracı Ahmed Paşa”, *DİA*, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 351-352.

⁵³ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “III. Selim Dönemi’nde Humbara Ocağı’nda Yapılan Düzenlemeler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35/60 (2016), s. 145 vd.

öznesi hâline getirebiliyordu.⁵⁴ Ege'deki kalelerde ise askerlerin oluşturduğu toplumsal grup; huzuru, güvenliği ve genel anlamda devlet otoritesini tehlikeye düşürecek nitelikte bir hareketi tetikleyebilecek potansiyeli barındırmıyordu. Adalardaki askerler yaşadıklarını *inayet ve sadaka* beklentisi içinde dile getiren mağdurlardan daha fazlası değildi. 1627 Baharı'nda aylardır ödeme alamayan Palukasrı personeli -kayıtlara yansıdığı kadarıyla- sadece durumlarını izah eden bir arzda bulunabilmişti:

“[Kal'a]-yı *Mezbûre neferâtı 'arç-ı hâl idiüb elli tokuz nefer kal'anın bîç u hîrâsetinde olub yemiyeleri iki yüz altmış sekiz akçe ve üç aylık mukarrerleri yirmi üç bin yediyüz on sekiz akçe olub lâkin haylî zemândır ulûfelerimiz dâbil olmayub hâlâ virilmek bâbında [emr-i şerîfe] ricâ eylemeğin üslûb-ı sâbık üzere mevcûdlarına ulûfe virilmek için [emr-i şerîfim] virilmek fermân olmuştur. İmdi sen ki sancak beğsin mezkûrların [mustehak] [oldukları] beher üç ayın vâki' olan mevâcibleri bi kusûr [virilüb] [emr-i şerîfe] mubâlif olunmayub vîresiz şöyle bilesiz... Tabrîren Gurre-i Şa'bân sene 1036*”⁵⁵

Nisan 1627 tarihli bu kayda göre Palukasrı garnizonunun günlük toplam finansman maliyeti 268 akçeydi. 59 asker için yapılması gereken üç aylık 23.718 akçe tutarındaki ulufe ödemesi bir türlü gerçekleştirilememiş, bu konuyla ilgili derya beyi görevlendirilmişti. Benzer şekilde 1628-1630 yıllarında Narince Kalesi'nin varoşunda görevli azeblerin ağası da maaşını alamamıştı: “...bu kulları *Cezîre-i İstanköy varoşu ağası olub alınacak bakâyâ ulûfelerimiz var idi. Sa'âdetlî sultana 'arç-ı hâl itdiğümüzde sahâyâne virdiğimiz lâkin...*”⁵⁶ Bu örnekler askerlerin aylarca ödeme almayı beklemek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Dahası bazı durumlarda defterlerde kaydedilen tutarları bile alamadıkları anlaşılmaktadır. Narince Kalesi azeb birliği askerleri maaşlarını nakit alamamaktan şikâyetçiydi:

“*Vezîr Kapudan Sinan Paşa (Cigalazâde) kulları 'arç gönderüb İstanköy Cezîresi'nde Narince Kal'ası 'azeblerinin ulûfeleri yemî dörder akçe olub anı dabi nükkûd almayub ba'zı esbâb behâsından ancak ikişer vâsıl olmakla*

⁵⁴ Osmanlı ordusunun maaş yani *ulufe* alan personelin kahir ekseriyetini kapıkulları teşkil ediyordu. Özellikle yeniçeriler savaş meydanlarında gösterdikleri yararlıklar kadar gerçekleştirdikleri ayaklanmalarla da tarihteki yerini almış bir birlikti. Yeniçeri isyanları hakkında toplu bir değerlendirme için bk. Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 454. Fiyat artışları ve akçede meydana gelen değer kaybı ile toplumsal huzursuzluk arasındaki bağa işaret eden bir değerlendirme için bk. Fernand Braudel, Frank Spooner, “Prices in Europe from 1450 to 1750”, *The Cambridge Economic History*, Cilt IV (Ed. E. E. Rich, C. H. Wilson), Cambridge 1967, s. 380.

⁵⁵ BOA.MAD.d. nr. 12760, s. 52. Defterde haşere tahribatı olduğu için bazı ifadeler okunamamaktadır. Tamamı ya da birden fazla harfi seçilemediği için kontekste bağlı olarak tahminen yazılan kelimeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

⁵⁶ BOA.MAD.d. nr. 7365, s. 104

*geçinmeğe iktidârları olmamağın sâir kal'alar 'azebleri gibi ulûfeleri beş akçe olmak ricâsına 'ilâm ider.'*⁵⁷

Tatbikat, ödemelerde yaşanan aksaklıkların profesyonelleşme önündeki engellerden sadece birini teşkil ettiğini göstermektedir. Bir diğer mesele ise hukuki güvenceydi. Askerin kale kadrosu içindeki varlığını güvence altına alabilecek her türlü hukuki kayda rağmen bir süre için görev yerinden uzaklaşması bile gediğini yitirmesine yol açabilirdi. 1636'da Rodos'tan Hacca giden ve yolculuğu öncesinde silah arkadaşları ile komutanlarını bilgilendiren Mehmed isimli bir topçu, Mekke'den döndüğünde gediğinin Siyavuş isimli bir asker tarafından ele geçirildiğini görmüştü.⁵⁸ Bu türden örneklerin varlığına rağmen askerler açısından gediklerin sağladığı hukuki güvenceden çok elde ettikleri gelirin düzeyi sorun teşkil ediyordu. Bu hususu günümüz maaşlılarının sorunlarından birini açıklamak için başvurduğu bir deyimle sunmak mümkündür: *Eşit işe eşit ücret.*

Özellikle henüz formel eğitimin kurumsal anlamda ortaya çıkmadığı modern öncesi dünyada, belki de yeteneklerin, ahlaki hasletlerin, gözüpeklik gibi karakter özelliklerinin en etkili şekilde takdir edildiği alanlardan biri askerlikti. Mahir askerleri teşvik etmenin en doğrudan yolu *ulufe terakkisi* yani maaş zammıydı. Bazen çatışmalar sırasında sıradan bir asker bile mücadelenin seyrini değiştirecek bir kader anında baş rolü üstlenebiliyordu. Rodos Kalesi Topçubası Ali bu türden askerlerden biriydi. 1570'te Lefkoşe Kuşatması sırasında gerçekleştirdiği atışlarla sadece surlarda bir gedik açılmasını sağlamamış, komuta ettiği batarya bir düşman kolomborne topunu susturmayı başarmıştı. Bu muvaffakiyeti karşısında ulufesine 2 akçelik bir zam yapılmış ve günlük geliri 9 akçeye çıkarılmıştı.⁵⁹ Dolayısıyla bir Osmanlı kalesinde bölük başılardan başlayarak dizdara kadar olan hiyerarşide bir askerın neden diğerine komuta ettiğini açıklamak ideal koşullarda güç değildir. Yine de bazı askerler anlaşılması güç bir şekilde daha fazla kazanıyordu. Öyle ki askerlerin içinden birileri ufak bir birlikle savunulan kalelerin kethüdaları hatta dizdarları kadar gelir elde ediyordu. İlginç bir şekilde bunlar zabitan kadrosunda bile yer almıyordu. Söz konusu neferlerin silah arkadaşlarına göre daha fazla kazanmasının askerlik mesleğinin doğasıyla hiçbir ilgisi yoktu. Belgelerin diliyle ifade etmek gerekirse kale personelinin bazıları *bir tarikle* getirisi yüksek bir gedik elde etmeyi başarmış görünüyordu. Askerlerden bazıınının geçim sıkıntısı çektiği koşullar altında bu adaletsizlik hem savaşıma iştiyakını olumsuz etkileyebilecek hem de istihdam sürecini tıkayabilecek bir mahiyet kazanabilirdi. İstanköy'de de böyle oldu.

⁵⁷ BOA.MAD.d. nr. 6166, s. 72. Kale personelinin tehzizat giderleri devlet tarafından karşılanıyordu. Bu kapsamda askerlere *çuba babası* da ödeniyordu. Bk. Şahin, İ. (1979), 926; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi* (1992), 69.

⁵⁸ BOA.MAD.d. nr. 7186, s. 23/1.

⁵⁹ BOA.ADVNSMİM.d. (Bâb-ı Asafî Mühimme Defterleri Fonu) nr. 8, s. 89, hük. (hüküm numarası) 984.

1606'da Narince Kalesi hisar erlerinden 2. bölükte görev yapan Yusuf Mehmed, 13 akçelik bir gedik tasarruf ediyordu. Aynı bölükte Yusuf'un silah arkadaşı Piyale b. Abdullah 10 akçelik bir gediğe malikti. Bu iki askerin günlük gelirini istisnai hâle getiren birkaç husus vardı. Öncelikle bölük komutasının teslim edildiği Bölükbaşı Mustafa Bali'nin kendisi sadece 7 akçe ulufe alıyordu.⁶⁰ Bir askerin bölük başılık pozisyonuna getirilmesindeki temel ölçütlerden birinin liyakat olduğunu var saymak için elde yeterli tarihsel kayıt vardır.⁶¹ Maaş, askerin yeteneklerini takdir etmenin bir yolu olarak görülecekse eğer Yusuf ve Piyale'yi komutanları Mustafa'dan daha evla kılan bir yetenekleri olmalıydı. Ancak defterde bu hususta herhangi bir açıklama yoktur. Daha istisnai olanı kaledeki 14 bölükten hiçbirin komutanı, hatta dizdarın kendisi bile Yusuf kadar kazanmıyordu.⁶² Yusuf, kağıt üzerinde, aldığı maaşa bakılacak olursa kaledeki bölük başıların tamamından daha iyi bir askerdi. Ancak bir bölüğe komuta edebilecek kadar liyakat sahibi değildi. Çünkü hiçbir bölüğün komutası Yusuf'a emanet edilmemişti.

Kayıtlar daha dikkatli tarandığında Yusuf ve Piyale'nin yalnız olmadığı görülür. Kalede bu tarihte günlük 8 akçe ve üzeri kazanan 9 asker vardı. Bunlardan hiçbirinin neden daha fazla kazandığını ifade eden herhangi bir not, deftere düşülmemiştir. Oysa iş yükü ya da sorumluluk tanımı sebebiyle daha fazla geliri tasarruf etmesi uygun görülen askerlerin isimlerine ilave edilen önemli açıklamalar bulunuyordu. Söz gelimi kalenin zindan sorumlusu olan Ömer Hasan'ın neden ortalamanın (6 akçe) üzerinde ulufeye (7 akçe) mutasarrıf olduğu hasseten belirtilmişti.⁶³ Söz konusu kişiler bir hisar erinin ortalama gelirinden %30 ila %113 arasında değişen oranlarda daha fazla gelir elde ediyordu. Dahası bu fazladan ulufe mutasarrıfı askerler hesaplama dışı tutulursa bir hisar erinin ortalama geliri 6 akçeden 5,7 akçeye düşüyordu. Ortada bir çeşit usulsüzlük var gibi görünüyordu.

Ulufe ve gedik usulsüzlüğü Osmanlı ordusunun kronik sorunlarından biriydi. Örneğin 1585'te Arnavutluk hududunda gerçekleştirilen tahkikat sonucunda kalelerin boş kaldığı tespit edilmişti. Oysa kağıt üzerinde bu kalelerin tamamında askerler bulunuyor, bu askerler de gediklerinin karşılığında düzenli olarak ulufelerini alıyorlardı. Soruşturma sırasında "sözde" müstahfızlara ulaşılmış, bu kişilerin durumdan habersizce yaşadıkları anlaşılmıştı. Arnavutluk taşrasının nüfuzlu sipahilerinden bazıları adamlarını müstahfız yazdırıp, onlardan habersiz bir şekilde ulufelerini tasarruf etmişlerdi.⁶⁴ Arnavutluk, belki de, imparatorluk hudut boylarının en kritik hattını teşkil ediyordu. Burası, Osmanlı Devleti'nin

⁶⁰ BOA.MAD.d. nr. 5683, s. 55.

⁶¹ Sadece bir örnek olarak Sakız Kalesi'nde görevli Mehmed isimli bir hisar erine ilişkin gerçekleştirilen yazışmalar paylaşılabilir: "Mehmed gelip yevmi beş akçe ile Sakız Kalesi müstahfızlarından olup kadîmi emekdâr olduğun bildirip bölük başılık ricâ etmeğin düşenden bölük başılık verilmeğe buyuruldu." Bk. BOA.A.DVNSMFM.d. nr. 45, s. 364, hük. 4394.

⁶² BOA.MAD.d. nr. 5683, s. 55-59.

⁶³ "Ömer [b.] Hasan, Zindânî 7 [akçe]". Bk. BOA.MAD.d. nr. 5683, s. 57.

⁶⁴ BOA.A.DVNSMFM.d. nr. 33, s. 253, hük. 517.

Akdeniz'deki geleneksel rakibi Venedik Cumhuriyeti'nin sürekli olarak tehdidi altındaki bir sahaydı. Güçlü kalelerle müdafaası stratejik bir zorunluluk arz ediyordu. Böylesi bir sahada bu kadar kapsamlı bir usulsüzlüğün söz konusu olması, merkezin taşra üzerindeki denetleme araçlarının yetersizliğiyle ilgiliydi ve Ege'de de aynı sorunların yaşanmaması için hiçbir gerekçe yoktu.

İstanköy'de bir grup asker, kalede çalışma ahengini, silah arkadaşlığı ruhunu sarsacak şekilde hakkettiğinden daha fazlasını kazanması bir süre sonra fark edildi. Ortaya çıkan adaletsizliğin üstesinden gelebilmek için 1636'da istisnai bir uygulama hayata geçirildi:

“Kal'a-yı Narince ve tevabihâ kalâ' neferlerinden bazıları 'ulufelerin bir yerden terakki ile ziyâde idiüb fukaraya beş ve altı akçe yevmiye ile kalub ve mevacibleri dahi vâcib olmakla ekserî yerlerinde olub Vezîr Kapudan Paşa muhâfazâ ile muhit-i mezkûra uğrayub zîker olunan kal'aların neferâtı yokladukda ekseri nâ-mevcûd bulunmağla ve kal'alar kemâkân hıfz u hırsaset olunmak babında yevmiyeleri bir tarikle yedişerden ziyâde bulunanların mevâciblerinden fîrûbde olunub evvelki garîb ve yarar kişiler beş akçe ile kalmışdır. Anların 'ulufelerine zamm olunub ... bazılarının ziyadesi bazılarına zam olunub bunların ulufeleri ale's-seviye yedişer akçe olmak üzere Kapudan Paşanın minval-ı meşrûh tertîb ve münâsib gördüğü üzere emr-i şerîfe ...”⁶⁵

Ortaya konulan çözüm, askerın dünyasını iyi kavramış bir asker/devlet adamının anlayışını yansıtır niteliktedir. Eldeki kaydın yalnız makamını açıklamakla yetindiği kaptanpaşanın Kemankeş Kara Mustafa Paşa olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶ Kariyeri hakkında bilinenler, I. İbrahim ve IV. Murad dönemlerinde kritik görevler üstlenmiş bu devlet adamının, işleyiş ve idari konularda bilgili; cesareti, dürüstlüğü ve akli takdir edebilecek hasletlere sahip biri olduğunu düşündürmektedir. Dahası reformist tarafı güçlü olan adil bir devlet adamıydı.⁶⁷ Özetle Narince Kalesi'ndeki düzenlemeyi gerçekleştirebilmek için bir idarecinin sahip olması gereken hasletleri bünyesinde barındırıyordu. Düzenlemenin gerçekleştirildiği tarih esasen Mustafa Paşa'nın kaptanpaşalık pozisyonuna geldiği döneme tesadüf eder. Paşa belli ki idari yetki alanında yaşanan aksaklıkları gözlemleyebilmek maksadıyla kapsamlı bir teftiş gerçekleştirmişti: *“Vezîr Kapudan Paşa muhâfazâ ile muhit-i mezkûra uğrayub zîker olunan kal'aların neferâtı yokladukda...”* Narince'de öncelikle gelir adaletine ihtiyaç vardı. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere devletin, askerlerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları çözüme kavuşturacak mali gücü mevcut değildi. Dolayısıyla askerlere savaş iştiyakını kazandırmak için adaleti sağlamak en etkili yoldu. Mustafa Paşa,

⁶⁵ BOA.MAD.d. nr. 7385, s. 74.

⁶⁶ Kemankeş Kara Mustafa Paşa, 1635 - 1638 yılları arasında görev yapmıştı. Bk. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s. 140; İsmail Hâmi Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkâmı*, İstanbul 1971, s. 189-190.

⁶⁷ Faik Reşit Unat, “Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyhası”, *Tarih Vesikaları*, 6/1 (Nisan 1642), s. 444.

hiçbir ek kaynağa ihtiyaç duymadan kaledeki askerlerin ortalama gelirini arttırmayı başardı. Narince’de hisar erlerinin ortalama ulufesi 6 akçeden (gerçekte 5,7 akçe) 7 akçeye çıkmıştı.⁶⁸

Aslında sorunun kaynaklarından birisi de usulsüzlüğe en başında aracılık ve müsaade edenler yani otoritenin arasına yuvalanıp görevini kötüye kullanan idarecilerdi. Ancak bu idarecilerin cezalandırılması, taşrada kendine has bir dengeye kavuşmuş ilişkilere sert şekilde müdahale etmek anlamına gelebilirdi. Bu sebeple olsa gerek sorumluların cezalandırılmasına yönelik en azından bu belgede herhangi bir hususa işaret edilmemiştir.

Sonuç

Yaşanların kayıtlara yansıyan tarafları yeri geldiğinde ölmek ve öldürmek için istihdam edilmiş bulunan askerlerin aslında hayat pahalılığını aşabilecek kadar kazanamadıklarını ortaya koymaktadır. Askerlerin *geçinmeğe iktidarı* yoktu. Çoğu ek iş yapmak zorundaydı. Öyle ki imparatorluğun çeşitli yerlerinde kale personelinin askerlik dışı ekonomik faaliyetlerini vergilendirmeye yönelik olarak hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmişti. Bu açıdan adalarda yaratılan katma değer ve ekonomik hacmin potansiyeli askerlerin neredeyse hiçbirine ek iş olanağı da sunmuyordu. Bu durum istihdam süreçlerine yansıyor, komutanları tarafından elde tutulmak istenen mahir askerler kaleleri terk ediyordu. Dahası ulufe usulsüzlükleri yaşanabiliyordu.

Tarihsel kayıtlar kaleyi, taştan ve harçtan çok yaşayan bir organizma gibi sunar. Kendi mikrokozmosu içinde *neferân* ve *zabitân*ın dışında mağduru, talihlisi, cesuru, mahiri her türden insanı içinde barındıran bir yapıydı. Kale, ancak ahenk içinde savaşan silah arkadaşlarının birlikte savunabileceği bir tahkimattı ve onu ayakta tutan, arzalarıyla, güçlü ve zayıf yönleriyle imparatorluk tarafından kurgulanmış olan organizasyondur. Kalelere yüklenen stratejik sorumlulukların tabii bir sonucu olarak bu yapılanma, karşı karşıya kalınan sorunların tespitinde ve çözümünde reaksiyon gösterilmesini de olanaklı kılıyordu. Tarihsel tecrübe, sorunların askerî pragmatizmi merkeze alan bir yaklaşımla çözüme kavuşturulduğunu, ihtiyaçların doğru şekilde ortaya konulduğunu göstermektedir. Burada ortaya konulan örnek, imparatorluğun idari pratiklerine sonraki yüzyıllarda damgasını vuracak olan ıslahatçı ruhun muştulayıcısı gibidir. Yine de askerî harcamaların ağırlığı özellikle personelin geçim sıkıntısının mutlak bir şekilde çözüme kavuşturulmasına engel olmuştur. Usulsüzlükler ve ekonomik sorunlar Ege’deki Osmanlı kalelerinde görev yapan askerlerin Osmanlı Devleti’nin genelinde hatta imparatorluğun ekonomik ve siyasi olarak eklenmiş bulunduğu Akdeniz ve Avrupa’da yaşanan gelişmelerden etkilendiğini ortaya koymaktadır..

⁶⁸ BOA.MAD.d. 7385, s. 52-56.

Kaynaklar

Arşiv belgeleri:

- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Aşivi).TT.d. (Tapu Tahrir Defteri Fonu) nr. (numara) 25, 75, 261, 264, 307, 367, 434, 594.
- BOA.A.DVNSMHH.d. (Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri Fonu) nr. 8, 33, 45.
- BOA.MAD.d. (Maliyeden Müdevver Defterler Fonu) nr. 233, 619, 731, 4378, 4634, 5228, 5683, 6166, 7186, 7365, 7385, 12760.

Yayımlanmış arşiv belgeleri:

- 12 Numaralı Mübimme Defteri (978-979 / 1570–1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> (Haz. H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioğlu vdğr.), Ankara 1996.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVİnci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirât Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, I: *Kanunlar*, İstanbul 1943.
- Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, (Haz. Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992.
- Şahin, İlhan, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, *Tarih Dergisi*, 32 (Mart 1979), s. 926.

Muasır kaynaklar, araştırma ve inceleme eserler:

- Akdağ, Mustafa, Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5/3 (1947), s. 291-313.
- _____, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi*, II (1453-1559), İstanbul 1979.
- Beydilli, Kemal, “Yeniçeri”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 450-462.
- Bostan, İdris, “Azeb”, *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 311-312.
- Braudel, Fernand, Spooner, Frank, “Prices in Europe from 1450 to 1750”, *The Cambridge Economic History*, Cilt IV (Ed. E. E. Rich, C. H. Wilson), Cambridge 1967, s. 378-486.
- Bröckling, Ulrich, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, (çev. Veysel Atayman), İstanbul 2008.
- Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, (Haz. A. Uğur, M. Çuhadar), Ankara 1990.
- Danişmend, İsmail Hâmi, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971.
- Demircan, Yasemin, *Tahrir Defterlerine Göre Boğazönü Adaları (XV ve XVII. Yüzyullar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1992.
- _____, *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*, Ankara 2014.
- Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2001.
- Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İdris Bostan), Ankara 2003.
- Erdoğru, Mehmet Akif, *Rodos'un Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İzmir 2018.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, “III. Selim Dönemi'nde Humbara Ocağı'nda Yapılan Düzenlemeler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35/60 (2016), s. 141 - 156.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2010.
- Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.
- Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları*, (Ed. İdris Bostan, v.dğr.), Ankara 2003.

- Káldy-Nagy, Gyula, “The First Centuries of the Ottoman Military Organization”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 31/2 (1977), s. 147-183.
- Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. İdris Bostan), Ankara 2008.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Narh (Osmalılar’da)”, *DİA*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 390-391.
- Nalezen, Orçun, *Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulmasında ve Sürdürülmesinde Kalelerin Rolü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2021.
- Nar, Mehmet Şükrü, “Jean-Jacques Rousseau’nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme”, *Bilgi*, 30 (2015 Yaz), s. 42-68.
- Özcan, Abdülkadir, “Humbaracı Ahmed Paşa”, *DİA*, Cilt 18, İstanbul 1998, s. 351-353.
- Özmucur, Süleyman, Pamuk, Şevket, “Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914”, *The Journal of Economic History*, 62/2 (2002), s. 293-321.
- Pamuk, Şevket, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2003.
- Sennett, Richard, *Otorite*, (çev. Kamil Durand), İstanbul 2014.
- Şakiroğlu, Mahmut H., “Cigalazâde Sinan Paşa”, *DİA*, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 525-526.
- Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları’nın Yönetimi, (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2002.
- Unat, Faik Reşit, “Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyhâsı”, *Tarih Vesikaları*, 6/1 (Nisan 1642), s. 443-480.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara 1988.
- Ünal, Ayhan Afşın, *(XVI. Yüzyılda Cezaire-i Babr-i Sefid Eyaleti’nde) Midilli Sancağı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2002.
- Von Clausewitz, Carl *On War*, (çev. Michael Howard, Peter Paret), Oxford 2007.
- Yaşar Keskin, Filiz, *Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2013.

Summary

The Ottoman fortresses in the Aegean Islands were a part of the defence structure covering the Eastern Mediterranean in the context of the Mediterranean-scale policies of the Ottoman Empire. The castles in question were located on the islands from Bozcaada to Rhodes and lined up along the western coast of Anatolia on a north-south axis. Soldiers serving in the castles had a salaried status (*ulufeli*). The financial resources of the soldiers' salaries were provided in the area that defended by the castles. In other words, the soldiers not only defended the imperial frontier but also defended the resources that provided their wages. However, problems and illegal practices of the kind that were seen almost everywhere throughout the empire were also encountered in the Aegean Islands. Soldiers were rarely able to receive their salaries on time. In some cases, they were illegally losing their position in the castle. Some of them were earning unfairly more income. More importantly, they were suffering from financial difficulties. The livelihood had reached such a level that the records reveal that there were no volunteers to serve in the castles. The fortifications could not be deployed as many soldiers as would be needed for effective defence.

The main reason for the soldiers' difficulty in making a living was the high inflation seen throughout the Mediterranean. On the other hand, from the second half of the 15th century to the 17th century, it is seen that the salaries of the soldiers did not change at all. However, in this period, there was an increase of up to 119% in the prices of basic necessities, which are constantly consumed in order to sustain daily life, due to inflation. Historical records show that especially the soldiers who served in the Ottoman castles tried to make a living through some non-military activities. It is seen that some of the soldiers who served in various parts of the empire were engaged in agriculture and animal husbandry, and accordingly they were taxpayers. On the other hand, it is understood that the soldiers serving in the castles in the Aegean lack such opportunities. Obviously, the limited economic capacity of the Aegean Islands did not offer enough job opportunities to the soldiers. Regardless, the Aegean Islands constituted one of the areas where the Ottoman Empire faced its traditional rivals, the Catholic Western powers. The troops, ready to withstand a comprehensive attack at any moment, had to be stationed in the fortresses of the Aegean Islands.

The relationship between the obedience of the soldier and the regular payment of the soldiers' salaries were well known because of the military uprisings that took place starting from the 15th century. The soldiers in the Aegean Islands did not have the potential to initiate bloody and extensive uprisings. Instead of rebelling, they expected grace and charity from the state. In cases where these demands were not met, they had no choice but to leave the castles. In summary, there was a natural balance between the military's desire to fight and the salary policy. In the Aegean Islands, this balance was disturbed due to economic problems. The resulting defensive weakness was noticed after a while. *Kaptanpaşa*, who is the most authorized administrative-military chief of the Mediterranean Islands Province (*Cezayir-i Bahr-i Sefid*), which includes the Aegean Islands, took action. First of all, it

was necessary to improve the salaries of the soldiers. However, there were not enough resources available. As a result of the examination of the records and the counts, it was determined that some soldiers were paid much more than they deserved. For example, it was understood that some of the soldiers who did not have any command duty earned 13 akce per day, while others were trying to live on a daily income of 5 akce. Moreover, it was noticed that the castles were only defended by soldiers who took less than they deserved. In the face of this situation, the surplus in the salaries of the soldiers with more income was added to the salaries of the soldiers who earned less, and income justice was achieved. It is understood that with this exceptional solution, justice is tried to be provided between the soldiers. On the other hand, it is seen that the decisions taken do not address the root of the problem, and no action is taken to punish those who pave the way for income injustice and benefit from it. Obviously, the kaptanpaşa, who was essentially a soldier, acted without disturbing the officials who had a say in the administrative sense, without causing new tensions and exhibited a pragmatic attitude. Its purpose was to retain the human resources to enable the castles to be defended effectively. There is enough historical record to think that it did, at least for a time.